

Феофана Грека / Ю. Г. Малков // Древнерусское искусство: Монументальная живопись XI–XVII вв. – М., 1980. – С.35–60.

12. Панишко С. Д. Про зміни у технології приготування їжі на Волині у XIV ст. / С. Д. Панишко // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2009. – №22. – С.134–139.

13. Панишко С. Д. Технологічна «революція» XIV–XIV на Волині / С. Д. Панишко // Археологічні студії. – 2014. – Вип.5. – С.337–346.

14. Садовник Т. Кахлі з села Шепель біля Луцька на Волині. Типологія і витоки, спроба каталогізації / Т. Садовник // Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – Вип.5. – С.200–203.

15. Садовник Т. Колекція кахлів у Волинському краєзнавчому музеї (загальний огляд) / Т. Садовник // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник: Вип.4. – Луцьк, 2009. – С.48–50.

16. Шабульдо Ф. Синьоводська битва 1362 р. у сучасній науковій інтерпретації / Ф. Шабульдо // Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії XIV ст. / НАН України. Інститут історії України. Наук. ред. Ф. М. Шабульдо. Упор. О. Д. Брайченко. – К., 2003. – С.8–36.

References

1. Bajuk V. Materialy kozac'kogo chasu iz Shepel's'kogo shynku / V. Bajuk // Mynule i suchasne Volyni ta Polissja: Shac'ke poozer'ja u svitovij ta ukrai'ns'kij istorii'. Materialy XLV mizhnarodnoi' naukovoї konferencii' Luc'k–Shac'k, 24–26 travnja 2013. – Luc'k: «Volyns'ki starozhytnosti», 2013. – Vyp.45. – S.182–184.

2. Bokij N. 10 rokov arheologichnyh doslidzhen' zolotoordyns'koi' pam'jatky bilja s. Torgovyci na Kirovogradshhyni / N. Bokij, I. Kozyr, T. Pozvyaj // Pivnichne Prychornomor'ja i Krym u dobu seredn'ovichchja (XIV–XVI st.). – Kirovograd, 2006. – S.4–18.

3. Zlatogors'kyj O. Poshuky pizn'oseredn'ovichnogo monastyrja u s. Jarevyslhe na Volyni / O. Zlatogors'kyj, S. Panyshko, M. Vasheta ta in. // Istorija ta suchasnist' Pravoslav'ja na Volyni: Materialy VI naukov–praktynchoї konferencii' (Luc'k, 12 lystopada 2015 r.). – Volyns'ka jeparhija UPC, Volyns'ka duhovna seminarija, Vydavnychyj viddil Volyns'koi' jeparhii'. – Luc'k, 2015. – S.117–119.

4. Ivanova N. Istorija kozac'koi' lju'ky na prykladi muzejnoi' kolekcii' derzhavnogo istoryko–kul'turnogo zapovidnyka mista Dubno / N. Ivanova // Tverdnyja nad Ikvoju: Materialy mizhnarodnoi' naukovoї istoryko–krajeznachoi' konferencii', prysvjachenoї 520–richchju Dubens'kogo zamku. – Dubno, 2012. – S.73–76.

5. Koval'chuk Je. 510 rokov vid chasu sporudzhennja Uspens'kogo hramu Zymnens'kogo Svjatogors'kogo Pechers'kogo monastyrja (1495) / Je. Koval'chuk // Kalendar znamennyh i pam'jatnyh dat Volyni na 2005 rik. – Luc'k: Teren, 2004. – S.135–137.

6. Krevs'ka L. Kolekcija lju'ok u fondah Volyns'kogo krajeznachogo muzeju (VKM) / L. Krevs'ka // Volyns'kyj muzej. Istorija i suchasnist'. Naukovyj zbirnyk. Vyp.5. Materialy V Vseukrai'ns'koi' naukovoї istoryko–krajeznachoi' konferencii', prysvjachenoї 23–j richnyci Nezalezhnosti Ukrai'ny ta 85–j richnyci stvorennja Volyns'kogo krajeznachogo muzeju, m. Luc'k, 16 travnja 2014 roku. Uporjad. A. Syljuk. – Luc'k, 2014. – S.93–97.

7. Kuchynko M. Zhytlovi ta gospodars'ki budivli seredmistja Luc'ka v XI–XVI st. / M. Kuchynko // Mynule i suchasne Volyni j Polissja: narodne mystectvo i duhovnist': materialy Drugoi' Volyn. obl. nauk.–etnografich. konf., 12–13 trav. 2005 r., m. Luc'k: zb. nauk. pr. / Upravl. kul'tury Volyn. obl'derzhadmin., Volyn. krajezn. muzej, Volyn. obl. t–vo krajeznaciv, Volyn. obl. oseredok Nac. spilky majstriv narodnogo mystectva Ukrai'ny. – Luc'k, 2005. – S.14–16.

8. Kuchynko M. M. Zvit pro rozkopky v misti Luc'ku (Stare misto) v 1996 roci / M. M. Kuchynko, L. M. Voskoboynk // Naukovyj arhiv Luc'kogo derzhavnogo istoryko–kul'turnogo zapovidnyka. – 1996/30. – 46 s. (Inv. №427).

9. Malevska M. V. Issledovanija v Luckom zamke i v s. Zimno / M. V. Malevska // Arheologicheskie otkrytija 1986 goda. – M., 1988. – S.305–307.

10. Malevska M. Arhitekturno–arheologicheskie issledovanija na territorii Verhnego Zamka v Lucke / M. Malevska // Staryj Luc'k: Naukov–informacijnyj zbirnyk. Vyp. II. – Luc'k: Volyns'ka oblanska drukarnja, 2005. – S.134–163.

11. Malkov Ju. G. O roli balkanskoj hudozhestvennoj tradicii v drevnerusskoj zhivopisi XIV v.: Nekotorye aspekty tvorcestva Feofana

Greka / Ju. G. Malkov // Drevnerusskoe iskusstvo: Monumental'naja zhivopis' XI–XVII vv. – M., 1980. – S.35–60.

12. Panyshko S. D. Pro zminy u tehnologii' prygotuvannja i'zhi na Volyni u XIV st. / S. D. Panyshko // Naukovyj visnyk VNU imeni Lesi Ukrai'ny. Istorychni nauky. – 2009. – №22. – S.134–139.

13. Panyshko S. D. Tehnologichna «revolucija» XIV–XIV na Volyni / S. D. Panyshko // Arheologichni studii'. – 2014. – Vyp.5. – S.337–346.

14. Sadovnyk T. Kahli z sela Shepel' bilja Luc'ka na Volyni. Typologija i vytoky, sproba katalogizacii' / T. Sadovnyk // Volyns'kyj muzej. Istorija i suchasnist'. Naukovyj zbirnyk. Materialy V Vseukrai'ns'koi' naukovoї istoryko–krajeznachoi' konferencii', prysvjachenoї 23–j richnyci Nezalezhnosti Ukrai'ny ta 85–j richnyci stvorennja Volyns'kogo krajeznachogo muzeju, m. Luc'k, 16 travnja 2014 roku. Uporjad. A. Syljuk. – Luc'k, 2014. – Vyp.5. – S.200–203.

15. Sadovnyk T. Kolekcija kahliv u Volyns'komu krajeznachomu muzei' (zagal'nyj ogljad) / T. Sadovnyk // Volyns'kyj muzej: istorija i suchasnist': Naukovyj zbirnyk: Vyp.4. – Luc'k, 2009. – S.48–50.

16. Shabul'do F. Syn'ovods'ka bytva 1362 r. u suchasnij naukovoї interpretacii' / F. Shabul'do // Central'na Ukrai'na za doby klasychnogo seredn'ovichchja: studii' z istorii' XIV st. / NAN Ukrai'ny. Instytut istorii' Ukrai'ny. Nauk. red. F. M. Shabul'do. Upor. O. D. Brajchenko. – K., 2003. – S.8–36.

Poslovska A. V., laboratory assistant of the Department of the Documentation and Museology, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), poslovska91@gmail.com

Culture and life of the late medieval Volyn (archaeological sources)

The article is devoted to the characteristic of the culture and mode of life of the late medieval Volyn. It is confirmed that in the development of the local native population culture more and more elements of the western, Catholic culture, have become visible. At the same time, the political elements of the eastern, Orthodox culture were still preserved. The pictorial art preserved signs of the ancient Byzantine culture. Significant changes in the mode of life of inhabitants of the late medieval Volyn are characteristic of this period. At this time, new heating systems for the habitable buildings named «kahli» (tile) appeared. The archeological sources perfectly reflect the changes in the nutrition of the people of that time, which were displayed in the spreading of stewing and frying. The main feature of the new household culture is the expansion of tobacco smoking, which is documented by the archeological finds of the ceramic parts of tobacco pipe.

Keywords: cultural development, everyday life, the church of Iona the Theologian, life, tile, tavern, tobacco smoking, archaeological sources.

***

УДК 94(477)«1920»:271.222(477)

Житкова О. О.,

аспірантка історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), olesya_ukraine@ukr.net

РЕФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНИХ ГРОМАД УАПЦ У М. КИЄВІ В 1920–Х РР.

Аналізується діяльність церковних громад м. Києва у сфері реформування релігійної обрядовості в Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ) впродовж 1920–х рр. Автор наголошує на керівній ролі київських автокефальних парафій в українізації православної церкви, котра полягала у впровадженні богослужіння українською мовою, перекладі релігійної літератури національною мовою та відродженні давніх церковних традицій. У статті описується організація автокефальними парафіями релігійної ходи на православні свята як приклад відновлення церковних традицій громадами УАПЦ у м. Києві впродовж 1920–х рр.

Висвітлюється внесок релігійних громад УАПЦ м. Києва у вдосконалення вже існуючих церковних служб. У статті описується створення членами автокефальних парафій м. Києва нових видів богослужінь та релігійних свят. Аналізується запровадження змін у художньому та музично–хоровому оформленні православних богослужінь.

Ключові слова: УАПЦ, автокефалія, Київ, автокефальні парафії, українізація православної церкви, релігійна обрядовість.

Суспільно–політичні та культурні перетворення у роки Української революції сприяли відновленню

національної православної церкви – Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) та її виходу з–під порядкування Російської православної церкви (РПЦ). Центром автокефального руху стало місто Київ, де утворилися перші українізовані церковні громади та розташовувалися керівні органи церкви.

Політика Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії УНР засновувалася на прагненні побудувати компромісні відносини з церквою, і досить часто влада вживала заходи, спрямовані на підтримку становлення незалежної української церкви. Натомість більшовики, захопивши значну територію України у 1919 р., стали на шлях формування атеїстичного суспільства.

У січні 1919 р. український радянський уряд продублював схвалений РНК РСФРР декрет «Про свободу совісті, церковні та релігійні об'єднання» – основний нормативно–правовий акт у сфері державно–церковних відносин. Цей документ проголосив відокремлення церкви від держави (ст. 1) та школи від церкви (ст. 9), обумовлював позбавлення релігійних громад статусу юридичної особи, націоналізацію церковного майна (ст. 13) тощо [1].

Основні положення Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви згодом були підтверджені Конституцією УСРР у березні 1919 р. Згідно з документом, «з метою забезпечення трудящим дійсною свободою совісті» церква відокремлювалася від держави, а за всіма громадянами визнавалося право пропаганди релігійних та антирелігійних учень (ст. 23). Визнавалося рівність виборчих прав громадян незалежно від віросповідання (ст. 20), проте виборчих прав позбавлялися «монахи і духовні служителі церков та релігійних культів» (ст. 21 «г»). Також у Конституції відобразилася теза про надання країною притулку всім іноземцям, які переслідуються за релігійні злочини (ст. 31) [4].

Водночас, з метою зменшити авторитет РПЦ серед населення, більшовики підтримували або ініціювали поширення нових течій у традиційному православ'ї. Відтак, рух на підтримку автокефалії української православної церкви отримав тимчасовий захист з боку радянської влади. Так, автокефальним парафіям надавалися мандати на використання тих храмів, які раніше вважалися невід'ємною власністю РПЦ [8, с. 128].

Перші автокефальні парафії у м. Києві були створені ще у 1919 р. Остаточне становлення УАПЦ відбулося 14 – 30 жовтня 1921 р. у м. Києві на Першому Всеукраїнському Православному Соборі. Учасники собору проголосили автокефалію Української православної церкви та її соборноправний устрій. На соборі обрали та висвятили національну церковну ієрархію на чолі з митрополитом В. Липківським, започаткували виборні органи керівництва церковними справами, окреслили ідеологічні засади церкви та шляхи її розвитку. Проведення собору завершило організаційне та інституційне оформлення УАПЦ.

Дослідження діяльності автокефальних парафій у м. Києві, котрі були першими громадами відновленої національної церкви, надає можливість проаналізувати особливості реформування релігійної обрядовості в УАПЦ за допомогою здійснення українізації і модернізації богослужінь.

Українські історики діаспори, починаючи з середини 1950–х років, звернулися до об'єктивного аналізу історії української церкви. Центральною темою в контексті розгляду становища православної церкви протягом 1920–х – 1930–х рр. стала проблема становлення та розвитку УАПЦ. Масштабна праця представника західної діаспорної історіографії І. Власовського «Нарис історії української православної церкви в 4 томах» охоплює період від Х до ХХ ст. та є цінним джерелом для дослідників історії церкви. Конкретно періоду утворення УАПЦ та поширення ідей автокефалії присвячена перша частина четвертого тому праці: автор подає вичерпні відомості про становлення організаційної структури УАПЦ, про діяльність церковних громад та окремих представників автокефального руху.

Водночас у середині ХХ ст. була опублікована праця з історії української церкви В. Липківського. У книзі «Відродження Церкви в Україні. 1917–1930» розглянуто становлення та діяльність УАПЦ та її парафій [5]. Автор детально розкрив особливості внутрішньоцерковного життя автокефальних парафій, значну увагу приділивши змінам у релігійній обрядовості українських православних громад м. Києва.

Сучасні українські історики приділили значну увагу дослідженню становлення української православної церкви. Теоретичні та організаційні засади взаємовідносин держави та церкви в СРСР розкриті у працях В. Пашенка «Держава і православ'я в Україні: 20–30–ті роки ХХ ст.», «Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20–30–х років», його ж у співавторстві з А. Киридон «Більшовицька держава і православна церква в Україні в 1917–1930 рр.».

Розкол в Російській православній церкві досліджував О. Ігнатуша. У монографії «Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30–ті рр. ХХ ст.)» [3] автор у ретроспективі розглянув передумови виникнення відцентрових позицій у православній церкві та особливості цього процесу в першій половині ХХ ст. на українських теренах, серед інших, і на прикладі автокефального руху. Тактика ініціювання розколу по відношенню до православної церкви, яку використовували більшовики, мала сприяти дискредитації церкви в очах прихожан.

Значний внесок у дослідження історії УАПЦ зробила І. Преловська. Серед наукового доробку автора є праці, присвячені питанням діяльності окремих церковних громад у м. Києві [8] та українізації церкви [7].

Розвиток музично–хорового мистецтва ХХ ст. став предметом окремого дослідження ряду українських авторів. Так, діяльність українських композиторів, тісно пов'язаних із автокефальним рухом, розкрита у статті Т. Мартинюк «Національний ідеал в Літургіях українських композиторів ХХ століття» [6].

Мета статті – проаналізувати діяльність церковних громад УАПЦ у м. Києві в 1920–х рр., спрямовану на впровадження нової релігійної обрядовості.

Впродовж 1919 р. у Києві місцеві органи радянської влади надали дозвіл на заснування декількох автокефальних парафій – Старокиївської при соборі св. Софії, Печерської при соборі св. Миколая, Подільської при соборі св. Апостола Андрія Первозванного та Либідської при церкві св. Пророка Іллі [9, арк. 2]. Вже

станом на березень 1920 р. у м. Києві функціонувало 9 автокефальних парафій [10, арк. 18зв].

Особливе місце серед автокефальних церковних громад займала Старокиївська парафія, котра, як писав перший Митрополит УАПЦ В. Липківський, мала «дійсно всеукраїнське значення» і була «зразком для всіх українських парафій» [5, с. 128]. Храм Старокиївського приходу – Софійський собор – став кафедральним храмом УАПЦ. Будівля консисторії на території св. Софії належала вищому керівному органу церкви – Всеукраїнській православної церковній раді (ВПЦР), а ряд членів Ради були прихожанами Софійської (Старокиївської) церковної громади.

Саме перші київські автокефальні громади стали на чолі оновлення православної церкви, котре полягало насамперед в українізації та внесення змін до релігійної обрядовості. Внутрішня документація автокефальних громад та їх керівних органів засвідчує, що реформування богослужбової практики входило до першочергових завдань автокефальної церкви. Проблема українізації відправ, а саме переходу на національну мову, часто обговорювалася на зборах Всеукраїнської православної церковної ради. Так, у листі ВПЦР від 17 березня 1920 р., котрий інформував членів Ради про заплановане на 21 березня 1920 р. чергове засідання, наголошувалося на обов'язковій присутності усіх членів ВПЦР у зв'язку із питанням «надзвичайної важливості» – проблеми українських богослужінь [10, арк. 16]. Аналогічно переведення служб на національну мову часто обговорювалося на засіданнях парафіяльних рад [15, арк. 30].

Текст «Протоколу засідання Ініціативної групи про утворення трудового Церковно–Релігійного Братства при Св. Софії» підтверджує факт особливої уваги членів автокефальних громад також і до зовнішньої форми відправ, її модернізації. Учасники засідання затвердили, окрім іншого, завдання наглядати «за красою служби Божої і розвитком її», а також «поліпшення служби Божої в художньому напрямку» [15, арк. 22]. Реалізація рішень полягала насамперед в активному використанні хороших співів у відправах. Так, зокрема, на засіданні парафіяльної ради Старокиївської парафії (11 квітня 1921 р.) велику увагу приділили обговоренню музичного супроводу передвеликодніх служб [15, арк. 10]. На засіданні крайової комісії при соборі св. Софії (1921 р.), поміж іншого, ухвалили, що всі співи мають бути виключно українською мовою [15, арк. 30]. Важливе значення музики та співів для релігійної практики автокефальних парафій було відображено в ухвалі учасників засідання збільшити заробітну плату диригенту Софійського собору, тоді як матеріальне забезпечення священницьких кадрів знаходилося на задовільному рівні [15, арк. 10]. Іноді священнослужителі писали заяви до ВПЦР з проханням збільшити платню, «з огляду на те, що життя вздорожало» [15, арк. 28].

Запровадження української мови в богослужбовій практиці актуалізувало проблему перекладу релігійної літератури [5, с. 116]. У травні 1919 р. при ВПЦР була заснована Перекладна комісія [15, арк. 31], яка відразу розпочала активну роботу і здійснила за короткий термін переклади та видала значні тиражі друкованої продукції. Про обсяги видавництва свідчить лист ВПЦР до Білоцерківської православної патріархальної ради, зміст

якого зводився до прохання надрукувати «Молитовник з співами в церкві» у кількості 10 тис. примірників та «Часловець» у кількості 5 тис. примірників [14, арк. 10].

Першу релігійну книгу українською мовою «Чин літургії св. Іоанна Золотоустого» опублікували у червні 1920 р. Також упродовж 1919–1921 рр. під керівництвом Перекладної комісії відредували та підготували до друку ряд україномовних перекладів, серед яких були «Біблійна історія», «Книга діянь апостольських», «Молитовник», «Часловець», книги тропарів та кондаків недільних і великих свят [3, с. 273].

Нововведення, започатковані київськими автокефальними громадами, знайшли відображення в ухвалах передсоборних з'їздів та в рішеннях Першого Всеукраїнського Православного Собору УАПЦ. Влітку – на початку осені 1921 р. пройшли місцеві церковні з'їзди, на яких православні громади обрали своїх представників на Всеукраїнський Собор. Одним із обов'язкових до виконання пунктів Передсоборний з'їзд представників парафій волостей Київської округи (березень 1921 р.) визначав «переклад усіх богослужбових книжок на українську мову» [11, арк. 9зв]. На Соборі Київщини (22–26 травня 1921 р.), окрім іншого, також були поставлені на розгляд і питання українізації церкви [7, с. 341].

Після проведення зібрань на місцях та обрання регіональних представників, 14 жовтня 1921 р. у храмі св. Софії в Києві відкрився Перший Всеукраїнський Православний Собор УАПЦ. На Соборі впродовж 14–30 жовтня священнослужителі та віруючі автокефальної церкви ухвалили догматичні й канонічні основи церкви, а також визначили її організаційну структуру та сформували церковну ієрархію. Усі ухвали собору були закріплені в документі під назвою «Діяння Всеукраїнського православного церковного Собору в м. Києві 14–30 жовтня н.с. 1921 р.», у тому ж році опублікованому та поширеному Церковною радою поміж автокефальних парафій [3, с. 273; 5, с. 61]. У документі розкривалася сутність та подавався механізм реалізації основних засад діяльності УАПЦ. Окрім цього, саме у «Діяннях...» було окреслено зміст та методи втілення ідей реформування релігійної обрядовості [2]. Відповідно до документу, українізація богослужінь здійснювалася насамперед за допомогою вживання «живої української мови народу» та максимального впровадження перекладеної українською мовою релігійної літератури [2, с. 10].

На Соборі ухвалили вважати нешанобливе ставлення до національної мови підставою для виключення із членів церковної громади [2, с. 10]. Перед церковними громадами також поставили завдання використовувати під час служб хоролий спів, який мав засновуватися на традиційних українських церковних співах, а також розвивати хороше мистецтво. Крім цього, усіх членів автокефальної громади зобов'язали активно сприяти збереженню цінних творів українського церковного мистецтва. Важливим вважалося і покладене на ВПЦР завдання організувати «по всіх місцевостях України збірку матеріалів щодо старовинних обрядів та звичаїв Української Церкви, щоб зберегти їх від знищення і кращі з них завести до житку в українських парафіях» [2, с. 30–31].

Після інституційного оформлення УАПЦ на Першому Всеукраїнському Православному Соборі розширилися можливості для розгортання видавничої

справи. У червні 1923 р. на підставі ухвали Микільських Великих зборів ВПЦР створили видавництво ВПЦР [16, арк. 7]. Для координації його діяльності при Церковній Раді утворили окремих відділ із трьох членів Малої Ради ВПЦР та Видавничу Раду, до складу якої увійшли фахівці з Перекладної комісії ВПЦР та науково-богослужбової частини. До компетенції членів Відділу належало насамперед літературне та художньо-технічне редагування церковної літератури (добір текстів для друку, їх вичитування, підбір шрифту, обкладинки тощо) та керування матеріально-технічним постачанням видавничого процесу (закупівля паперу та іншої необхідної продукції). Члени Відділу здійснювали й організаційно-правове забезпечення видавничої діяльності: відповідали за укладання договорів з авторами та друкарнями, вели нагляд за дотриманням норм авторського права. До посадових обов'язків діячів Відділу входили постійні контакти з радянською владою, метою яких було отримання офіційного дозволу на друк. При Відділі створили книжкову комору, котра займалася реалізацією книг. За сприятливих умов в інших містах України також планувалося створити аналогічні комори. Відтак, УАПЦ отримала змогу налагодити систему видання церковної літератури рідною мовою.

Українізація релігійної обрядовості, окрім впровадження української мови, передбачала також відродження давніх церковних традицій у діяльності парафій. Так, в одному зі звернень ВПЦР до органів радянської влади від 8 квітня 1925 р. містилося прохання надати дозвіл київським автокефальним громадам на хресну ходу з вербою [17, арк. 138]. Церковна рада стверджувала, що подібний захід був «дійсно старовинним українським звичаєм», котрий довгий час практикувався національними православними церквами м. Києва. Проведення «традиційного хресного походу» на свято св. Володимира 28 липня 1925 р. згадувалося і в заяві уповноважених восьми парафій УАПЦ м. Києва до державного прокурора УСРР [17, арк. 77].

Характерною рисою обрядовості українських православних громад м. Києва було вдосконалення вже існуючих служб, створення авторських версій богослужінь та впровадження нових релігійних свят. Наприклад, В. Липківський склав для першої неділі посту молебень про єднання церков, оновив текст різдвяної відправи тощо. Показовим прикладом пристосування церкви до суспільно-політичної ситуації та пошуку компромісу із радянською владою стало написання В. Липківським релігійного тексту під назвою «Молебень на 1-го травня (свято праці)». Майбутній благовісник УАПЦ В. Чехівський методом компіляції біблійних уривків написав дві проповідницькі відправи – «Службу визволення» та «Слово Хресне» [5, с. 117]. За твердженням В. Липківського, ці служби декілька раз відбувалися в Софійському соборі та справляли позитивне враження на парафій [5, с. 118].

У богослужбовій практиці українських православних громад важливу роль відігравали нові церковні свята, пов'язані з визначними подіями і постатями в національному минулому чи в історії автокефального руху. З ініціативи ВПЦР запровадили святкування «Другої Покрови», котра була присвячена пам'яті утворення вищої ієрархії УАПЦ [5, с. 118]. В одному зі звернень ВПЦР до парафій м. Києва за 1928 р. була

зафіксована програма урочистостей. Так, власне свято відродження ієрархії УАПЦ припадало на 23 жовтня. Напередодні, 22 жовтня, о 18-й годині планувалося провести урочисту всеношну службу в Софійському соборі як центральному храмі УАПЦ. На наступний день о 9-й годині ранку було заплановано здійснити літургію за участю всіх єпископів і священників київських автокефальних парафій [18, арк. 3–6].

Новим церковним святом стало свято св. Миколая, котре припадало на 9 травня. Саме 9 травня 1919 р. у новоствореній автокефальній парафії при Микільському соборі у Києві здійснили перше богослужіння [5, с. 25; 15, арк. 30–31].

За ініціативи ВПЦР в автокефальних парафіях м. Києва було запроваджено відзначення роковин смерті Тараса Шевченка, котре припадало на 11 березня. Станом на 1920 р. програма заходів включала в себе проведення 10 березня в усіх храмах м. Києва всеношної служби, проведення 11 березня заупокійної літургії по Тарасу Шевченку у соборі св. Софії, проведення 11 березня загальної урочистої панахиди [10, арк. 4–4зв]. Під час здійснення панахиди керівництво «об'єднаним хором із хорів всіх парафій, національного хору і Дніпросоюзу» відводилося очільнику хору Старокиївської парафії К. Стеценку [10, арк. 4зв]. Схожою була програма заходів і в наступні роки. Зокрема, в 1922 р., 10 березня у всіх автокефальних храмах м. Києва відбувалася «всеношна з літією і поліелеєм», 11 березня – літургія (о 9-й ранку – у Софійському соборі, о 8-й ранку – в інших церквах), панахида у всіх автокефальних храмах. Панахиду в соборі св. Софії планували організувати за участю всіх членів причетів українських парафій та «всього присутнього в Києві українського духівництва» [12, арк. 8]. Крім цього, на урочистому заупокійному богослужінні в Софійському соборі анонсувався хоровий супровід та музичне оформлення авторства К. Стеценка.

Широке залучення до богослужбової діяльності музично-хорового супроводу стало важливим аспектом реформування релігійної обрядовості київськими автокефальними парафіями. Саме в м. Києві працювали відомі українські композитори, діяльність яких була тісно пов'язана із національною православною церквою. В. Липківський у праці з історії автокефальної церкви відзначав постаті М. Леонтовича, К. Стеценка, П. Козицького та ін., котрі написали ряд літургій, кантів, колядок тощо [5, с. 118–119]. Так, М. Леонтович написав літургію до першої служби Божої у храмі св. Миколая і сам керував хором при її виконанні. Літургії авторства саме цього композитора, стверджував перший Митрополит УАПЦ, стали «кращою оздобою українських відправ», а кант Почаївській Божій Матері «Ой, зійшла зоря» «краще українізував людність, ніж усякі промови» [5, с. 118].

Композитори, котрі писали твори для автокефальних богослужінь, дуже часто запозичували типові народні інтонації та наспіви [6, с. 94]. К. Стеценко в авторській літургії використав пряме цитування народної пісні [6, с. 98]. Важливою складовою оновлення релігійної музики в автокефальних парафіях м. Києва стало спрощення техніки співу. Такі тенденції обумовлювалися необхідністю адаптації церковних співів до непрофесійного виконання народними хорами, котрі набули значного поширення [6, с. 98].

Про успіхи в оновленні церковного музичного мистецтва свідчить документація київських автокефальних парафій. Згідно з одним зі звітів, секція церковних співів при ВПЦР на чолі із К. Стеценком лише впродовж 1919–1920-го рр. збирала ряд музичних творів українських авторів з метою оновлення репертуару автокефальних парафій та для подальшого видання. Серед композиторів вказувалися О. Кошиць (3 твори), М. Леонтович (6 творів), П. Козицький (6 творів), К. Стеценко (16 творів), Я. Яциневич (1 твір) та П. Демуцький (1 твір) [13, арк. 12].

В. Липківський описував новий вид церковної служби, заснований священником Старокиївської парафії Ю. Красицьким – «художні відправи» [5, с. 120]. Так, на кожне релігійне свято священник–новатор добирив одяг та певні рухи для учасників богослужіння, а також оздоблював храм відповідно до тематики урочистостей. Наприклад, на Різдво він влаштував вертеп, на Великдень «він утворював Голгофу, гроб Христов, Воскресіння» [5, с. 120]. За зразком художнього оформлення богослужінь у Старокиївській парафії «всі українські парафії м. Києва робили в себе і вертепи, і голгофи», а згодом цей звичай поширився також і в інших автокефальних церковних громадах поза Києвом [5, с. 121].

Таким чином, автокефальні парафії м. Києва стали у 1920-х рр. на чолі оновлення православної церкви, котре полягало насамперед в реформуванні релігійної обрядовості. Члени київських церковних громад УАПЦ розпочали активну роботу в сфері українізації церкви, а саме запровадження української мови та відродження давніх українських традицій у богослужбовій практиці. Водночас автокефальні парафії м. Києва запровадили у внутрішньоцерковному житті й ряд інших нововведень. Змінювалися вже існуючі богослужіння, створювалися нові види церковних служб та впроваджувалися нові релігійні свята, значна увага приділялася оновленню музично–хорового мистецтва.

Список використаних джерел

1. Декрет Тимчасового робітничо–селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 19 січня 1919 р. // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – К., 2005. – №1/2 (24/25). – С.41–42.
2. Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14–30 жовтня н. с. 1921 р.; I. Канони Української Автокефальної Православної Церкви. II. Ухвали Собору в окремих питаннях життя Української Церкви. – Франкфурт/Майн: [Б.в.], 1946. – 32 с.
3. Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.). – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 440 с.
4. Конституція УСРР, ухвалена Президією III Всеукраїнського З'їзду Рад (14 березня 1919 р.) // Хрестоматія з історії держави і права України. – К.: Юрінком інтер, 2003. – С.373–376.
5. Липківський В. К. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто: Добра книжка, 1959. – 335 с.
6. Мартинюк Т. В. Національний ідеал в Літургіях українських композиторів ХХ століття // Українознавчий альманах. – К.; Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького. – 2014. – Вип.13. – С.93–100.
7. Преловська І. М. Проблеми українізації церковного життя в документах Української Автокефальної Православної Церкви у 1920–их рр. // Труды Київської Духовної Академії. – К., 2015. – №15. – С.335–345.
8. Преловська І. М. Софія Київська – головний осередок Української Автокефальної церкви у 1920–1930-х рр. // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Збірка статей на пошану д. іст. наук, проф. Н. М. Нікітенко. – К., 2011. – С.127–180.
9. Українська Автокефальна Православна Церква. Відділ керівничий. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). – Ф.3984. – Оп.1. – Спр.5. – 62 арк.

10. Там само. – Оп.1. – Спр.17. – 63 арк.
11. Там само. – Оп.1. – Спр.70. – 41 арк.
12. Там само. – Оп.1. – Спр.277. – 14 арк.
13. Там само. – Оп.3. – Спр.33. – 12 арк.
14. Там само. – Оп.3. – Спр.50. – 11 арк.
15. Там само. – Оп.3. – Спр.107. – 80 арк.
16. Там само. – Оп.3. – Спр.263. – 7 арк.
17. Там само. – Оп.4. – Спр.137. – 160 арк.
18. Там само. – Оп.4. – Спр.223. – 27 арк.

References

1. Dekret Tymchasovogo robitnycho–seljans'kogo urjadu Ukrai'ny «Pro vidokremлення cerkvy vid derzhavy i shkoly vid cerkvy» vid 19 sichnja 1919 r. // Z arhiviv VUCHK–GPU–NKVD–KGB. – K., 2005. – №1/2 (24/25). – S.41–42.
2. Dijannja Vseukrai'ns'kogo Pravoslavного Cerkovного Soboru v m. Kyjevi 14–30 zhovtnja n. s. 1921 r.; I. Kanony Ukrai'ns'koi' Avtokefal'noi' Pravoslavnoi' Cerkvy. II. Uhvaly Soboru v okremyh pytannjah zhytтя Ukrai'ns'koi' Cerkvy. – Frankfurt/Majн: [B.v.], 1946. – 32 s.
3. Ignatusha O. M. Instytucijnyj rozkol pravoslavnoi' cerkvy v Ukrai'ni: geneza i charakter (XIX st. – 30-ti rr. XX st.). – Zaporizhzhja: Poligraf, 2004. – 440 s.
4. Konstytucija USRR, uhvalena Prezydijeju III Vseukrai'ns'kogo Z'їzdu Rad (14 bereznja 1919 r.) // Hrestomatija z istorii' derzhavy i prava Ukrai'ny. – K.: Jurinkom inter, 2003. – S.373–376.
5. Lypkivskij V. K. Vidrozhennja Cerkvy v Ukrai'ni. 1917–1930. – Toronto: Dobra knyzhka, 1959. – 335 s.
6. Martynjuk T. V. Nacional'nyj ideal v Liturgijah ukrai'ns'kyh kompozytoriv XX stolittja // Ukrai'noznachyj al'manah. – K.; Melitopol': MDPU im. B. Hmel'nyc'kogo. – 2014. – Vyp.13. – S.93–100.
7. Prelov'ska I. M. Problemy ukrai'nizacii' cerkovного zhytтя v dokumentah Ukrai'ns'koi' Avtokefal'noi' Pravoslavnoi' Cerkvy u 1920–yh rr. // Trudy Kyi'vs'koi' Duhovnoi' Akademii'. – K., 2015. – №15. – S.335–345.
8. Prelov'ska I. M. Sofija Kyi'vs'ka – golovnyj oseredok Ukrai'ns'koi' Avtokefal'noi' cerkvy u 1920–1930-h rr. // Sofija Kyi'vs'ka: Vizantija. Rus'. Ukrai'na. Zbirka statej na poshanu d. ist. nauk, prof. N. M. Nikitenko. – K., 2011. – S.127–180.
9. Ukrai'ns'ka Avtokefal'na Pravoslavna Cerква. Viddil kerivnychij. CDAVO Ukrai'ny (Centr. derzh. arhiv vyssh. organiv vlady ta upr. Ukrai'ny). – F.3984. – Op.1. – Spr.5. – 62 ark.
10. Там само. – Оп.1. – Спр.17. – 63 арк.
11. Там само. – Оп.1. – Спр.70. – 41 арк.
12. Там само. – Оп.1. – Спр.277. – 14 арк.
13. Там само. – Оп.3. – Спр.33. – 12 арк.
14. Там само. – Оп.3. – Спр.50. – 11 арк.
15. Там само. – Оп.3. – Спр.107. – 80 арк.
16. Там само. – Оп.3. – Спр.263. – 7 арк.
17. Там само. – Оп.4. – Спр.137. – 160 арк.
18. Там само. – Оп.4. – Спр.223. – 27 арк.

Zhytkova O. O., PhD student at the History Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), olesya_ukraine@ukr.net

The reforming of religious rites in the activities of the church communities of the UAOC in Kyiv in the 1920s

The article presents the analysis of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) communities' activities of Kyiv in what concerns the reforming of religious rites throughout 1920s. The author emphasizes the leading role of Kyiv Autocephalous parishes in the process of Ukrainianization of the Orthodox Church. The Ukrainianization was reflected in the implementation of the national language in the inter-church life, translation of religious literature into the Ukrainian language. The revival of old church traditions of liturgical activities in Ukrainian Orthodox parishes was observed. The author gives an example of such re-establishment by describing a number of marches of Autocephalous parishes, which took place in Kyiv in the 1920s.

The author has revealed the contribution of the Kyiv religious communities of the UAOC into the improvement of masses which had already existed. The article describes the creation of new types of masses and religious holidays of the Kyiv UAOC parishes. The establishment of changes in the artistic and musical-choral design of orthodox masses has been analyzed.

Keywords: UAOC, autocephaly, Kyiv, autocephalous parishes, Ukrainianization of the Orthodox Church, religious rites.

* * *